

ТЮТЮНИК

Інна Володимирівна
i.karpenko@finance.su
mdu.edu.ua

УДК 336.02:336.221.26:343.35

ПОДАТКОВІ РОЗРИВИ В ЕКОНОМІЦІ: ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ *

TAX GAP IN THE ECONOMY: ECONOMIC ESSENCE AND CAUSES

* Виконано в рамках науково-дослідної теми № 0117U003930 "Економетричне моделювання механізму запобігання тіньовим схемам виведення капіталу через податкові та інвестиційні канали в Україні"

докторант, старший
викладач кафедри,
Сумський державний
університет

У статті проведено аналіз місця та ролі податкових платежів в структурі доходів державного бюджету. Доведено наявність причинно-наслідкового зв'язку між показниками рівня мінімізації доходів та ефективністю і повнотою виконання податкових зобов'язань. Визначено сутність поняття «податковий розрив» та передумови його виникнення. Досліджено особливості формування валового та чистого податкового розриву. На основі порівняльної оцінки рівня податкових розривів в Україні та країнах ЄС, зроблено висновок про необхідність трансформації існуючої державної політики в сфері детінізації економіки та необхідності посилення контролю з боку органів державної влади за повнотою та своєчасністю сплати податкових платежів.

* * *

В статье проведен анализ места и роли налоговых платежей в структуре доходов государственного бюджета. Доказано наличие причинно-следственной связи между показателями уровня тенезации доходов и эффективностью и полнотой выполнения налоговых обязательств. Определена сущность понятия «налоговый разрыв» и предпосылки его возникновения. Исследованы особенности формирования валового и чистого налогового разрыва. На основе сравнительной оценки уровня налоговых разрывов в Украине и странах ЕС, сделан вывод о необходимости трансформации существующей государственной политики в сфере детенизации экономики и необходимости усиления контроля со стороны органов государственной власти за полнотой и своевременностью уплаты налоговых платежей.

* * *

Introduction. To date, the problem of legalization of the proceeds of crime is a challenge for the financial and economic stability of many countries. Current trends of economic development of Ukraine, accompanied by low rates of GDP growth, a significant level of informal employment, inflation processes in the country, demonstrate the need to find new tools to regulate the activities of economic entities and minimize the amount of hidden income and bringing them into the shadows.

Purpose. The aim of the research is to study the essence and preconditions of tax gaps in the economy, which due to the substantiation of the existence of the relationship between the level of shadow economy and the size of the tax gap, will help to identify the most priority instruments of state regulation of the processes of accrual and payment of the tax obligations.

Results. The article analyzes the place and role of tax payments in the structure of state budget revenues. The existence of a causal link between the indicators of income shadowing and the completeness of fulfillment of tax liabilities is proved. The essence of the tax gap is defined as the difference between the amount of tax payments, which theoretically should be paid to the budget, and the amount of actual revenues. The preconditions for its occurrence are determined. The peculiarities of formation of gross and pure tax gap are investigated. On the basis of a comparative assessment of the level of tax gaps in Ukraine and the EU countries, it was concluded that there is a need to transform the existing state policy in the field of shadowing of the economy and to strengthen control by the state authorities on the completeness and timeliness of tax payments.

Conclusion. An analysis of the current trends in the formation of tax gaps indicates the existence of a wide range of channels and schemes for the illegal withdrawal of funds with the involvement of a wide range of participants in these operations, as on the part of counterparties - banks, insurance and investment companies, partners; as well as business entities. Timely identification of all participants in shadow income by reducing the amount of tax liabilities, illegal withdrawal of funds abroad, undervalued tax value of goods, concealing part of financial transactions will improve the quality and efficiency of public financial management, increase the level of economic and social development of the country in the strategic perspective.

Ключові слова: податкові платежі, доходи бюджету, податковий розрив, мінімізація економіки, державне регулювання

Ключевые слова: налоговые платежи, доходы бюджета, налоговый разрыв, тенезация экономики, государственное регулирование

Keywords: tax payments, budget revenues, tax gap, the shadow economy, state regulation

ВСТУП

Посилення євроінтеграційних процесів, нівелювання економічних та політичних кордонів, збільшення масштабів експортно-імпорتنних операцій створюють передумови до розширення каналів тіньового виведення коштів за кордон та збільшення обсягів даних операцій.

Сучасні тенденції соціально-економічного розвитку

України, що супроводжуються невисокими темпами зростання ВВП, значним рівнем неофіційного працевлаштування, безробіття, інфляційними процесами в країні, свідчать про необхідність пошуку нових механізмів управління та інструментів регулювання діяльності економічних суб'єктів, що забезпечать, з одного боку, збалансованість розвитку всіх складових економічної системи, а з іншого – сприятимуть зростанню рівня економічної безпеки держави.

Дослідженню проблеми впливу тінізації фінансових потоків на фінансово-економічний розвиток країни присвячені наукові праці вітчизняних та іноземних вчених. Негативний вплив тінювих фінансових потоків на показники функціонування різних економічних суб'єктів досліджували Ф.Шнайдер, М. Бачетта, Д. Бхаттачар'я, Р. Місаті, І. Радулеску, С. Попеску та М. Матей.

Питання ефективності адміністрування податків відображені у працях В. Андрущенко, В. Вишневського, І. Луніної, П. Мельника та інших.

Вивченню особливостей формування податкових розривів в економіці присвячені роботи А.М. Вдовиченко, А.І. Зубрицького, О.В. Мірошніченко.

В цілому проведений аналіз наукових напрацювань дозволив зробити висновок про фрагментарність та абстрактність наявного наукового доробку в даному питанні. Переважна більшість вчених досліджують окремі питання наслідків тінізації економіки, не приділяючи уваги комплексному аналізу її впливу на формування доходів бюджету, відсутні методичні підходи до оцінки обсягу податкових розривів в економіці та їх взаємозв'язку з незаконними фінансовими потоками.

Обмеженість бюджетних коштів та високий рівень тінізації практично у всіх сферах економічної діяльності в Україні, актуалізують потребу пошуку нових алгоритмів взаємодії з економічними суб'єктами з боку держави, спрямованих на формування сприятливого бізнес-середовища: оптимального податкового навантаження, легкості ведення бізнесу, посилення контролю за вірністю відображення інформації в податковій та бухгалтерській звітності, тощо.

В цих умовах значно актуалізуються питання розробки оригінального, адаптованого до умов розвитку України механізму запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, спрямованого на мінімізацію обсягу податкових розривів в економіці.

МЕТА РОБОТИ полягає у дослідженні сутності та передумов виникнення податкових розривів в економіці, що крізь призму обґрунтування наявності взаємозв'язку між рівнем тінізації економіки та величиною податкового розриву сприятиме визначенню найбільш пріоритетних інструментів державного регулювання процесів нарахування та сплати потоків зобов'язань.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є законодавчі та нормативні акти, статистичні дані Міністерства економічного розвитку та торгівлі, Державної служби статистики України, Державного казначейства, наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених, інформація з інтернет-джерел.

При проведенні дослідження використано загально-теоретичні методи наукового пізнання, фундаментальні положення фінансів та права, методи структурно-логічного аналізу, порівняння та узагальнення сутності поняття податковий розрив.

РЕЗУЛЬТАТИ

В умовах посилення соціально-економічної напруженості в країні, що зумовлена високими рівнями економічної нестабільності та корупції, низьким рів-

нем доходів, спадом виробництва, з одного боку, нестабільністю законодавства та значного рівня податкового навантаження з іншого, спостерігається значна активізація зусиль з боку економічних суб'єктів та домогосподарств спрямована на приховування частки своїх доходів та виведення їх в тінь.

На сьогоднішній день, вітчизняними та зарубіжними економічними суб'єктами напрацьовано значне різноманіття схем та каналів тінізації доходів, найбільш поширеними з яких є саме податкові, спрямовані на мінімізацію суми податкових зобов'язань, зокрема:

- ведення подвійної бухгалтерії;
- навмисне допущення бухгалтерських помилок;
- заниження прибутку;
- приховування частини активів;
- виведення активів в офшори, тощо.

Високі темпи зростання кількості даних операцій та їх масштабів, призводить до суттєвого скорочення обсягу податкових надходжень до бюджету та відповідно в цілому негативно впливають на показники економічного розвитку країни.

Проведений на рис. 1 аналіз ролі податкових платежів в загальній структурі надходжень бюджету, дозволяє зробити висновок про суттєвий їх вплив на результуючі показники діяльності країни та здатність органів державної влади виконувати покладені на них повноваження.

Так, незважаючи на зростання абсолютної величини доходів державного бюджету та обсягу податкових надходжень, питома вага останніх суттєво скорочується по відношенню по величині доходів. Не применшуючи суттєвого впливу об'єктивних факторів на величину податкових надходжень серед яких банкрутство та ліквідація значної кількості підприємств, зменшення чисельності населення, оптимізація податкового законодавства, тощо, не можна не враховувати впливу тінювої складової на значення даного показника.

На сьогоднішній день Україна має один із найвищих рівнів тінізації доходів порівняно з рештою країн Європейського Союзу. Так, за даними міжнародної Асоціації сертифікованих бухгалтерів Україна займає 3-є місце серед 28 країн світу з обсягом тінювих потоків в розмірі 40 % від ВВП (1,095 трлн. грн.) після Азербайджану (67,04 %) та Нігерії (48,37 %), в той час як рівень тінізації економічно розвинених країнах не перевищує 15 % (США – 7,78 %, Японія – 10,08 %, Китай – 10,15 %) [5].

Подібні результати відображені і у звіті Міністерства економічного розвитку України, згідно з яким у 2016 р. рівень тінювої економіки складав 36 % від обсягу офіційного ВВП, а середнє його значення за останні 6 років знаходиться на рівні 38 %. Навіть незважаючи на суттєве скорочення даного показника, його значенні все рівно залишається одним із найвищих у світі та здатне суттєво впливати на розвиток економіки.

Застосування тінювих схем приховування доходів призводить до виникнення податкових розривів – різниці між сумою податкових платежів, які теоретично повинні бути сплачені до бюджету, та сумою фактичних надходжень.

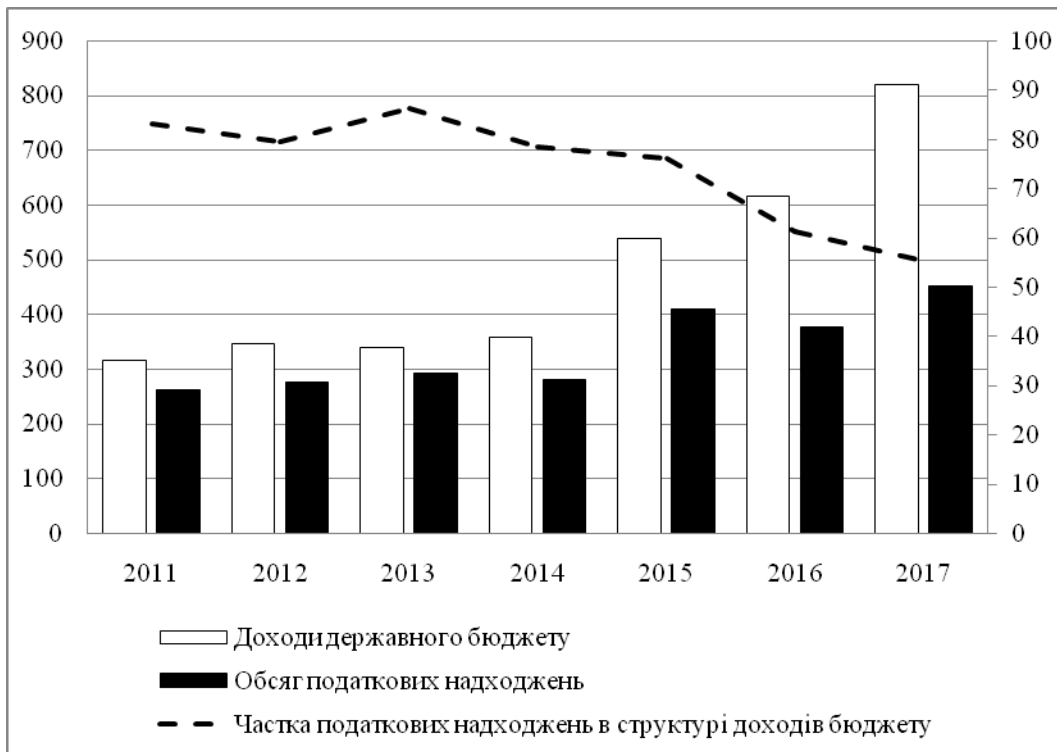

Рис. 1. Частка податкових надходжень в структурі доходів бюджету [4]

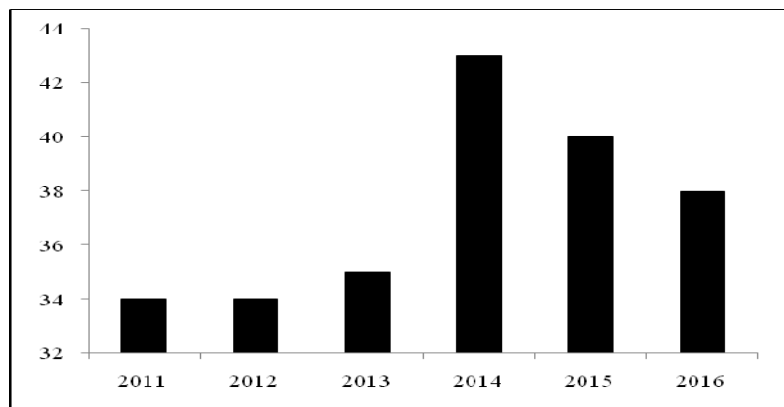

Рис. 2. Динаміка зміни рівня тіньової економіки в Україні за 2011-2016 рр. [4]

На думку американського вченого Е. Тодера податковий розрив являє собою різницю між відповідальністю платників податків щодо сплати платежів відповідно до законодавства та сумою податків, які добровільно і своєчасно сплачені. Існування податкового розриву на думку автора зумовлено наявністю трьох складових: незареєстрованої діяльності, заниженням обсягів та ухиленням від сплати податків і зборів [3].

Дж. Мак Мануста та Н. Уоррен визначали податковий розрив як різницю між теоретичним обсягом податкових зобов'язань та сумою фактично зібраних платежів [1].

Проте слід зазначити, що виникнення податкових розривів може бути зумовлено не лише існуванням тіньового сектору економіки але й нелегальною діяльністю, виникненням безнадійної податкової заборгованості, ненавмисними помилки тощо.

В теорії виділяють такі види податкових розривів:

- валовий податковий розрив (gross tax gap) – різниця між теоретично можливим обсягом сплати податків та сумою, сплаченою платниками добровільно;
- чистий податковий розрив (net tax gap) –

різниця між теоретично можливим обсягом сплати податків, сумою, сплаченою платниками добровільно та обсягом податкових платежів, стягнутих за результатами діяльності контрольно-ревізійних органів.

Загальна схема виникнення податкових розривів наведена на рис. 3.

Величина валового податкового розриву відображає загальний обсяг навмисно прихованих податкових платежів внаслідок ухилення усіх видів та сумою, яка сплачена платниками добровільно. До операцій, які призводять до виникнення валового податного розриву належать: помилки при розрахунку обсягу податкових зобов'язань (як платником, так і податковими органами), несвоєчасні повідомлення про сплату та несплату податкових зобов'язань, помилки в бухгалтерський розрахунках, тощо.

На сьогоднішній день за оцінками міжнародних експертів величина податкових розривів з ПДВ в економіці знаходить на рівні 20 % від обсягу податкових надходжень. В Україні дане значення є дещо вищим і коливається в межах 25 % (рис. 4).

Рис. 3. Структурна-логічна схема виникнення податкових розривів в економіці

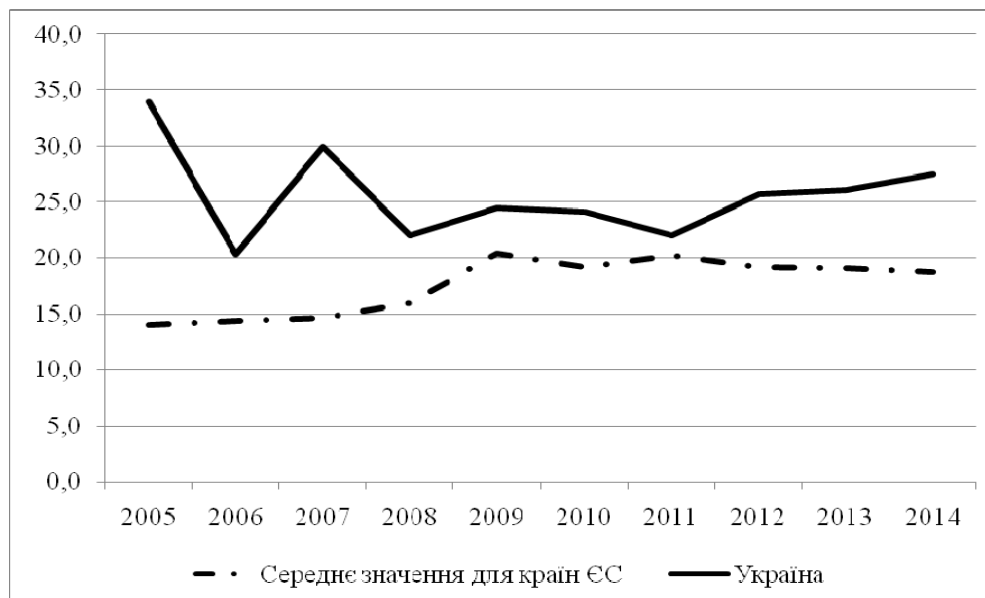

Рис. 4. Динаміка зміни величини податкового розриву з ПДВ в Україні та країнах ЄС за 2005-14 рр. [4]

Наведені на рис. 4 дані, свідчать про те, що незважаючи на прийняття останніми низки нормативних актів, спрямованих на посилення контролю над діяльністю економічних суб'єктів, адміністративної та кримінальної відповідальності за дані дії, обсяг податкових розривів як і обсяг тіньової економіки дещо зменшився, але все ще залишається на високому рівні.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз сучасних тенденцій формування податкових розривів в економіці свідчить про наявність широкого спектру каналів та схем незаконного виведення коштів з залученням широкого кола учасників даних операцій, як з боку контрагентів – банківських установ, страхових та інвестиційних компаній, партнерів так і з боку суб'єктів підприємницької діяльності.

Враховуючи значну долю тіньового сектору економіки та низькі показники бюджетного потенціалу країни потреба в пошуку не лише нових методів та

способів мінімізації податкових розривів, але й пошуку ефективних механізмів детінізації економіки набуває значної актуальності. Не зважаючи на певні спроби розробки основних заходів державної політики, спрямованої на протидію незаконному виведенню коштів та подальшій легалізації їх результативність залишається низькою. Це в свою чергу призводить до зростання обсягів та частоти викривлення даних фінансової, бухгалтерської та податкової звітності, та формує передумови до зниження ефективності державної фінансової політики у сфері детінізації економіки.

Таким чином, своєчасна ідентифікація всіх учасників тінізації доходів, в т.ч. і шляхом зниження обсягу податкових зобов'язань, незаконного виведення коштів за кордон, заниження податкової вартості товарів, приховування частини фінансових операцій сприятиме підвищенню якості та ефективності державного фінансового управління, зростання темпів економічного та соціального розвитку країни у стратегічній перспективі.

Список використаних джерел

1. McManus J., Warren N. *The Case for Measuring Tax Gap*. *Journal of Tax Research*, 2006. URL: <http://www.austlii.edu.au/au/journals/eJTR/2006/3.html>.
2. *National risk assessment report on preventing and countering legalization (laundering) of proceeds of crime and financing of terrorism*, Kyiv, 2016. URL: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2017/20170113/nra.pdf
3. Toder E.J. *What Is the Tax Gap?* URL: http://www.urban.org/UploadedPDF/1001112_tax_gap.pdf
4. Офіційний сайт Державної служби статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Україна потрапила в топ-5 країн з найбільшою тіньовою економікою. URL: <https://dilovyi.info/ukrayina-potrasya-v-top-5-krayin-z-najbilshoyu-tinovoyu-ekonomikoju/>

References

1. McManus J., Warren N. *The Case for Measuring Tax Gap*. *Journal of Tax Research*, 2006. URL: <http://www.austlii.edu.au/au/journals/eJTR/2006/3.html>.
2. *National risk assessment report on preventing and countering legalization (laundering) of proceeds of crime and financing of terrorism*, Kyiv, 2016. URL: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2017/20170113/nra.pdf
3. Toder E.J. *What Is the Tax Gap?* URL: http://www.urban.org/UploadedPDF/1001112_tax_gap.pdf
4. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (in Ukrainian).
5. *Ukraine has fallen into the top 5 countries with the largest shadow economy*. URL: <https://dilovyi.info/ukrayina-potrasya-v-top-5-krayin-z-najbilshoyu-tinovoyu-ekonomikoju/>. (in Ukrainian).